

devam etti. Tahsilini ilerletmek üzere daha sonra İstanbul'a gitti (1846). On yedi yıl süren bu devrenin sonunda, Fâtiḥ dersiâmlarından Karinâbâdî Abdurrahman Efendi'den icâzet alarak Fâtiḥ Camii'nde ders vermeye başladı (1279/1862-63). Ardından Bâb-ı Fetvâ'da yapılan imtihanı kazanıp *ibtidâ-i hâriç** derecesi ile İstanbul ruûs*unu aldı. İki yıl sonra *huzur dersleri** muhataplığına tayin edildi. Gösterdiği başarı üzerine Sultan Abdülaziz'in huzurunda ders vermekle *mukarrir**liğe başladı (1875). Aynı yıl Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye âzâlığına tayin edildi. Bunun yanı sıra 1883 yılına kadar Fetvahane'de yapılan imtihanlarda mümeyyiz ve İntihâb-ı Hükâm Komisyonu âzası olarak yer aldı. Yine aynı yıl ders vekili ve Meclis-i İmtihân-ı Kurâ reisi oldu. 1887'de Haremeyn-i Muhteremeyn, 1890'da da İstanbul pâyelerine yükseldi. İki yıl sonra Anadolu, bir süre sonra da Rumeli kazaskeri oldu (1894). Bu vazifedeyken 1906 yılının sonlarında hastalığı sebebiyle bütün görevlerinden istifa etti. 1 Temmuz 1911'de Erenköy'deki evinde vefat etti ve Fâtiḥ Türbesi hazîresine defnedildi.

Ahmed Âsım, sakalının seyrek olmasından dolayı Köse Âsım Efendi adıyla da anılmıştır. Otuz üç yıl huzur dersleri mukarrirliği yapması yanında değişik ilmi faaliyetlerinden dolayı çeşitli nişan ve madalyalar alması ilmi seviyesini göstermektedir. Ömrünün kırk altı yılı aralıksız ders vermekle geçmiştir. Huzur derslerinde muhataplık yapmaya başladığı sıralarda Sultan Abdülaziz tarafından mehâkim-i nizâmîyye reisliğine tayin edilerek mükâfatlandırılınca, öğrencilere ders vermekten ayrılmayacağını söyleyerek istifa etmesi, eğitim ve öğretimi her türlü rütbe ve makkamdan üstün gördüğünü ortaya koymaktadır.

Ağabeyi Gümülcineli Mahmud Celâleddin Efendi 1875-1896, kardeşi Sultanyerli Yûsuf Ziyâeddin Efendi 1882-1915 yılları arasında huzur derslerine muhatap olarak katılan ulemâdan, küçük kardeşi Dersiâm Osman Nûri Efendi de Kırklareli İdâdisi müdürlerindedir. Büyük kızı Ulviye Hanım ise son Osmanlı şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri Efendi'nin zevcesidir.

Eserleri. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen Ahmed Âsım Efendi geniş bilgisine rağmen az eser vermiştir. Hoca lakabıyla anıldığı ders vekilliği dönemin-

de, Şeyhülislâm Uryânizâde Ahmed Esad Efendi'nin emriyle, Hamidiye Medresesi imtihanı için komisyon başkanı olarak hazırladığı çeşitli ilimlere ait soru ve cevaplarla Arapça cümle tahlillerinin yer aldığı *Risâletül'imtiḥânî'l-Ḥamîdiyye* adlı Arapça risâlesi basılmıştır (İstanbul 1306). Ebû'l-Ulâ Mardin, Ders Vekâleti başkâtibi Esad Serezli'nin verdiği bilgiye dayanarak, Şeyhülislâm Bodrumlu Ömer Lutfi Efendi zamanındaki (1889-1891) ruûs imtihanına ait *Risâle-i İmtihâniyye* adlı 250 sayfalık Arapça eserinin de yayımlanmış olduğunu bildirmektedir. Ayrıca çeşitli tarihlerde huzur derslerinde verdiği yirmi beş adet takriri ve muhatapların sorularıyla bunlara verilen cevaplardan meydana gelen risâlesinin müellif hattıyla bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (İzmirli İsmail Hakkı, nr. 1493). Genellikle bir veya birkaç âyetin tefsirinden meydana gelen ve müellifince bir isim konmayan eserin üzerinde *Huzûr-ı Hümâyûnda Takrîr Olunan Ramazan Mevâizeleri* şeklinde sonradan verildiği anlaşılan bir ad bulunmaktadır. Risâlenin tamamı tıpkıbasım halinde *Huzûr Dersleri*'nde neşredilmiştir (II-III, 461-580). Aynı eserde, 1321-1324 yılları Ramazan aylarında Yunus süresinin çeşitli âyetleri üzerine yapılmış dört dersin takrirlerinin de tıpkıbasımları yer almaktadır (II-III, 397-403). Ebû'l-Ulâ, yayımlanmayan bazı risâlelerinin varlığından söz etmekte, ancak haklarında başka bilgi vermemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ulâ Mardin, *Huzûr Dersleri*, İstanbul 1955, I, 400, 539; II-III (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, s. 147-149, 397-403, 461-580; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 213, 216, 254; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1980, I, 66, 115-116; III, 23-24; V (1981), s. 532.

NIHAT ENGİN

AHMED BÂBÂ et-TİNBÜKTİ

(أحمد بابا التنبكي)

Ebû'l-Abbâs Ahmed Bâbâ b. Ahmed b. Hâc Ahmed b. Ömer b. Muhammed Akîṭ es-Sanhâcî el-Mesûfî et-Tinbüktî (ö. 1036/1627)

Sudanlı Mâlikî fakihi, muhaddis ve biyografi yazarı.

Birçok âlimin yetiştirdiği yaklaşık beş yüz yıllık maziye sahip bir ulemâ ailesinden olan Ahmed Bâbâ, 21 Zilhicce 963'te (26 Ekim 1556) Tinbüktü'de (Tümbüktü)

doğdu (Tinbüktü bugün Mali Cumhuriyeti sınırları içinde bulunmaktadır). Büyükdede Muhammed Akîṭ'in hicrî IX. asır ortalarında, asıl yurtları Mâsine'den (Tinbüktü'nün güneybatısında Nijer nehrinin sağ şeridi üzerinde) ayrılıp Tinbüktü'ye yerleştiği bilinmektedir. Babasının amcası Mahmûd b. Ömer, 1498-1548 yılları arasında Tinbüktü kadılığı yapmış ve Halîl'in *Muḥtaşar*'ı üzerine iki ciltlik bir şerh yazmıştır. Babası Ahmed b. Hâc Ahmed'in bugün tesbit edilen altı kitabı bulunmaktadır (bk. J. O. Hunwick, s. 569). Böyle bir ailenin ferdi olarak Tinbüktü'de İslâm kültürünün çok gelişmiş olduğu bir dönemde dünyaya gelen Ahmed Bâbâ öğrenimini burada yaptı. En çok feyiz aldığı hocalardan birisi, kendi ailesinden olan Muhammed Bağyu'dur (بغى). Ondan hadis, fıkıh, usul, Arapça, beyân ve tefsir okudu. Bir diğer hocası da babasının amcazadesi Kâdî Âkîb b. Mahmûd'dur. Babası Ahmed ile amcası Ebû Bekir de önde gelen diğer hocalarındandır.

Sa'dî Sultanı Ahmed el-Mansûr, Tinbüktü'yü ele geçirdiğinde Ahmed Bâbâ bölgenin en önde gelen ilim adamlarından biri olarak kabul ediliyordu. Bu yüzden Sa'dîler'e karşı ilk mukavemet hareketini o başlattı ve bu hareketin sembolü haline geldi. Bunun üzerine Sultan Ahmed'in emriyle Tinbüktü'deki kumandanı Mahmud Zerkûn tarafından 1594'te ailesiyle birlikte Mağrib'e gönderildi. Meşakkatli geçen bu yolculukta 1600 ciltten meydana gelen kütüphanesi kayboldu; kendisi de devesinden düştü ve ayağı kırıldı. Ona yapılan bu muameleye Mağrib âlimlerinin karşı çıkması üzerine 19 Mayıs 1596'da Merakeş'ten ayrılmamak şartıyla serbest bırakıldı.

Ahmed Bâbâ'nın bu dönemde Merakeş Câmîu's-şurefâ'da Mâlikî fıkıhı, kelâm, nahiv ve belâgat gibi muhtelif ilimleri okuttuğu ve geniş bilgisi karşısında Mağrib âlimlerinin hayrete düştüğü bilinmektedir. Kısa sürede şöhrati yayılan Tinbüktî'nin dersini dinleyenler arasında Fas kâdikudâtı Ebû'l-Kâsım b. Ebû Nuaym el-Gassânî, Merakeş müftüsü Muhammed b. Abdullah er-Recrâcî ve Miknâs kadısı tarihçi İbnü'l-Kâdî bulunmaktadır. Yine bu dönemde resmen müftü olmadığı halde fetva veriyor, telif bakımından verimli bir devre geçiriyordu. Tesbit edilebilen elli altı eserinden yirmi dokuzunu burada yazmıştır.

Zeydân en-Nâsir'in 1607'de tahta çıkması üzerine Ahmed Bâbâ serbest bira-

kıldı ve 27 Mart 1608'de Tinbüktü'ye döndü. Hayatının geri kalan kısmını ders ve fetva vermekle geçirdi; 6 Şaban 1036'da (22 Nisan 1627) burada vefat etti.

Eserleri. Sudan ve Mağrib'in kültür hayatında önemli bir yeri olan Ahmed Bâbâ birçok talebe yetiştirmiş ve yarıdan çoğu bize kadar ulaşan eliylî aşkın eser bırakmıştır (Mahmûd Zübeyr elli altı tanesinin adını verir). En meşhur talebeleri, *Neftu'l-îtib* müellifi Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, Merakeşli edip Ebû Abdullah b. Ya'kûb el-Merrâkûşî ve *Târîhu's-Sûdân*'ın yazarı Abdurrahman b. Abdullah es-Sa'dî'dir. Afrika ve İslâm tarih ve kültürüyle ilgili konularda faaliyette bulunmak üzere Tinbüktü'de 23 Ocak 1970 tarihinde Ahmed Bâbâ'nın adını taşıyan bir araştırma merkezi kurulmuş olması da onun tesir ve önemini göstermesi bakımından zikre değer. Ahmed Bâbâ'nın bize ulaşan eserlerinden birkaçı dışında hepsi yazma halinde olup başlıcaları şunlardır:

1. *Neylül-ibtihâc bi-tatrizi'd-Dibâc*. İbn Ferhun'un *ed-Dibâcül-müzheb fi ma'rifeti a'yânî 'ulemâ'i'l-mezheb* adlı eserinin zeylidir. Daha çok fıkıhla meşgul olmasına rağmen Tinbüktü'nün en meşhur eseri budur. Mâlikî âlimlerinin biyografisine tahsis ettiği bu eser, Kuzey Afrika ve Kuzeybatı Afrika'da yetişen âlimler için önemli bir kaynak durumunda olup basılmıştır (Fas 1317; Kahire 1329, 1351). 2. *Kifâyetül-muhtâc li-ma'rifeti men leyse fi'd-Dibâc*. *Neylül-ibtihâc*'in gözden geçirilmiş ve kısaltılmış şeklidir. 3. *İrşâdül-vâkıf li-ma'nâ niyyeti'l-hâlif* (Fas 1307). 4. *İf-hâmü's-sâmî' bi-ma'nâ kavli's-Şeyh Hâil fi'n-nikâh bi'l-menâfi'* (Fas 1307). 5. *Enfesül-a'lâk fi fetih-i-istiğlâk min fehmi kelâmi Hâil fi dereki's-şadâk* (Fas 1307). 6. *Fethül-Rezzâk fi mes'eleti's-şek fi't-ṭalâk* (Fas 1307). 7. *Mi'râcüs-su'ûd ilâ neyli meclûbi's-Sûd* (veya *el-Keşf ve'l-beyân li-eşnâfi meclûbi's-Sûdân*). Sudanlı zencilerin köleleştirilmesi ve satılması hakkındadır. 8. *Celbûn-ni'me ve dei'u'n-naḳme bi-mulcanebeti'l-vülâtî'z-ḫaleme*. Âlimlerle devlet reislerinin münasebetlerinden bahseder. 9. *Tuḫfetül-fuzalâ' bi-ba'zî fezâ'ili'l-'ulemâ'*. İlmî fazileti, âlimlerle velilerin karşılaştırılması gibi konulara dairdir. 10. *Cevâb anil-kavâni-ni'l-'urfîyye elletî te'ârefe 'aleyhâ ba'zu sükkânî'l-cibâl*. Yol kesici eşki-

yaya karşı tatbik edilen bazı örfî uygulamalarla İslâm hukukunun bu konudaki hükümleri ele alınmıştır. 11. *el-Lem' fi'l-işâre ilâ hükmi't-tebağ*. 12. *el-Le'âli's-sündüsiyye fi'l-fezâ'ili's-Senûsiyye*. Muhammed b. İbrâhim el-Mellâfî'nin *el-Mevâhibül-kudsîyye fi'l-menâkıbi's-Senûsiyye* adlı eserinin muhtasarıdır. 13. *el-Kavlül-münif fi tercemeti'l-imâm Ebî Abdillâh eş-Şerîf. Şerif et-Tilimsânî'nin biyografisine* dairdir (eserlerinin bir listesi ve nüshalarının bulunduğu yerler için bk. Ferrâc Atâ Sâlim, IV, 652-664).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Kifâyetül-muhtâc*, Tunus Millî Ktp., nr. 14597, vr. 209*-211*; Makkarî, *Ravzatü'l-âs*, Rabat 1403/1983, s. 303-315; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, I, 170-172; Muhammed b. Ebû Bekir el-Vülâtî, *Fethu's-sekâr fi ma'rifeti a'yânî 'ulemâ'i'l-Tekrâr* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Kettânî—Muhammed Huccî), Beyrut 1401/1981, s. 31-37; Brockelmann, *GAL*, II, 618; *Suppl.*, II, 715-716; Abdülaziz Benabdullah, *el-Mevsû'atü'l-Mağribiyye li'l-a'lâmî'l-beşeriyye ve'l-hadâriyye* (Mülhak I), Rabat 1976, s. 28; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisül-fehâris*, I, 113-114; Hifnâvî, *Ta'rifü'l-halef bi-ricâli's-selef*, Beyrut 1402/1982, s. 16-25; Mahmoud A. Zouber, *Ahmad Baba de Tombouctou (1556-1627) sa vie et son oeuvre*, Paris 1977 ve burada zikredilen kaynaklar; J. O. Hunwick, "A New Source for the Biography of Ahmad Bâbâ al-Tinbüktî (1556-1627)", *BSOAS*, XXVII (1964), s. 568-593; Joseph Cuq, "La famille Aqît de Tombouctou", *IBLA*, XLI (1978), s. 85-102; Ferrâc Atâ Sâlim, "Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî", *Mecelletül-Bahşi'l-ilmî ve't-türâsi'l-İslâmî*, IV, Mekte 1981, s. 641-666; Mohammed Ben Cheneb, "Ahmed Baba", *IA*, I, 175-176; E. Lévi-Provençal, "Ahmad Bâbâ", *EI*² (Fr.), I, 288.

SA'D GURÂB

AHMED BÂDÎ EFENDİ

(1839-1910)

Osmanlı tarihçisi ve hattat.

İbrâillî Kaltakkıran Mehmed Ağa'nın oğludur. Edirne'de Kirişane semtinde doğdu. İlk tahsilini mahalle mektebinde yaptıktan sonra Selimiye Camii'nde özel olarak Arapça ve Farsça ile fıkıh, hesap ve hat dersleri aldı. Babasının ölümü üzerine ailesini geçindirmek için bir taraftan tahsiline devam ederken diğer taraftan da hattatlık, nakkaşlık ve sivaçlık gibi işler yaptı. Bilhassa hat sanatında büyük bir kabiliyet gösterdi. Sü-lüs, nesih, celi ve rik'a üzerine çalıştı ve devrin meşhur hattatlarından icâzet aldı. Ancak kendisinin de bildirdiğine gö-

re sadece celi hat ile yazılmış levhalar bıraktı (*Riyâz-ı Belde-i Edirne*, III, 607).

Bâdî Efendi 1863'ten 1866'ya kadar Filiba, Edirne, Tekirdağ, Vize ve Lüleburgaz seyyar arazi tahrir memurluklarında bulundu. 1868'de Edirne vilâyeti üçüncü sınıf emlak muharriri, 1869'da başkâtip oldu. 1871'de vilâyet tahrir emlak mü-meyyizliğine terfi ettikten sonra Yanya, Bosna, Kastamonu vilâyetlerinde çalıştı. 1883 yılında Trabzon vergi tahrir müdürü oldu; aynı yıl ikinci sınıf Osmanlı rütbesiyle mükâfatlandırıldı. 1884'te Diyarbakir, 1889'da Edirne vilâyeti vergi ve tahrir müdürlüklerinde bulundu. Burada iken oğlu Fâik Bey'in meşrutiyetçiler arasında yer alması, Konya emlak müdürlüğü görevi ile Edirne'den uzaklaştırılmasına sebep oldu. 1901'de Bursa vilâyeti vergi ve tahrir müdürlüğünde bulundu ve gösterdiği faydalı hizmetlerden dolayı üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı ile taltif edildi. 1907'de emekli oldu; tedavi için gittiği İstanbul'da öldü. Mezarı Eyüp'te Merdivenli Kabristan'dadır.

Ahmed Bâdî Efendi'nin *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı üç ciltlik eserinin yazma nüshalarından birinin mukaddimesi (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 10391)

